ДАВНЯ ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

УДК 902:903.4(477.43) ***Анатолій Гуцал***

ДАВНЯ ФОРТЕЦЯ В СЕЛІ ГОРОДИСЬКА

Анатолій Гуцал. Давня фортеця в селі Городиська. *Середнє Подністров'я вже з давніх часів відігравало важливу роль в політичному, економічному, культурному житті Східної Європи. Особливо відчутно це проявилося з початком епохи раннього заліза, коли різко збільшилася чисельність населення на вищий рівень піднялось господарство, посилилися зв'язки з навколишнім світом і суттєво зросла зовнішня небезпека. З метою протистояти можливому вторгненню потенційного ворога в Середньому Подністров'ї споруджується ціла система оборонних укріплень – городищ. Відомі вони як по Дністру, так і на територіях, прилеглих до нього. На окремих пам'ятках проводилися археологічні розкопки експедиціями на чолі з М. І. Артамоновим, О. А. Спіциним, Г. І. Смирновою, Ю. В. Болтриком та ін.*

Археологічною експедицією Кам'янець-Подільського національного університету обстежувалося городище, розташоване в селі Городиська Дунаєвецького району Хмельницької області.

Пам'ятка розміщена на високому плато, що прилягає до правого берега річки Ушиці і займає площу близько 30 га. Місце для спорудження городища вибране досить вдало, воно мало надійні природні захисти. З напільного боку було зведено складну розгалужену систему фортифікацій, де зараз простежується, як мінімум, чотири лінії оборони.Культурний шар городища яскраво представлений артефактами епохи раннього заліза і Київської Русі. Зараз на території городища розміщене сучасне село, з усією, притаманною населеному пункту, інфраструктурою: будівлями, дорогами, городами тощо. Давні нашарування на всій площі пам'ятки інтенсивно руйнуються. Підйомний матеріал, переважно уламки битого посуду, зустрічається повсюдно, що підтверджує щільну заселеність у ті часи всієї території городища.

Вже за попередніми даними можна впевнено говорити, що городище відігравало важливу роль як адміністративний, господарський та культурний центр регіону протягом і першого, і другого періодів свого функціонування.

Ключові слова: *Городиська, городище, ранній залізний вік, давньоруський період, кераміка, оборонні споруди, вал, рів.*

Анатолий Гуцал. Древняякрепость в селе Городыска. *Среднее Поднестровье уже с давних времен играло важную роль в политической, экономической, культурной жизни Восточной Европы. Особенно ощутимо это проявилось с началом эпохи раннего железа, когда резко увеличилась численность населения, на более высокий уровень поднялось хозяйство, усилились разного рода связи с*

окружающим миром и существенно возросла внешняя опасность. С целью противостоять возможному вторжению потенциального врага в Среднем Поднестровье сооружается целая система оборонительных укреплений – городищ. Известны они как по Днестру, так и на территориях, прилегающих к нему. На отдельных памятниках проводились археологические раскопки экспедициями во главе с М. И. Артамоновым, О. А. Спициным, Г. И. Смирновой, Ю. В. Болтриком и др.

Археологической экспедицией Каменец-Подольского национального университета обследовано городище в селе Городыска Дунаевецкого района Хмельницкой области.

Памятник расположен на высоком плато, примыкающем к правому берегу реки Ушицы и занимает площадь около 30 га. Место для сооружения городища избрано довольно удачно, оно имело надежную естественную защиту. С напольной стороны была возведена сложная разветвленная система фортификаций, где прослеживается, как минимум, четыре линии обороны. Культурный слой городища ярко представлен артефактами эпохи раннего железа и Киевской Руси. Сейчас на территории городища размещено современное село, со всей, присущей населенному пункту, инфраструктурой: зданиями, дорогами, огородами и тому подобное. Древние наслоения на всей площади памятника интенсивно разрушаются. Подъемный материал, преимущественно обломки битой посуды, встречается повсеместно, что подтверждает плотную заселенность в те времена всей территории городища.

Уже по предварительным данным можно уверенно говорить, что городище

Рис. 1. Вигляд на городище зі сходу.

играло важную роль как административный, хозяйственный и культурный центр региона в течение и первого, и второго периодов своего функционирования.

Ключевые слова: *Городыска, городище, ранний железный век, древнерусский период, керамика, оборонительные сооружения, вал, ров.*

Поділля вже в доісторичні часи відігравало важливу роль в політичному, економічному, культурному житті Східної Європи. Особливо відчутно це проявилося з початком епохи раннього заліза, коли різко збільшилася чисельність населення, на вищий рівень піднялось господарство, посилилися різного роду зв'язки з навколишнім світом і суттєво зросла зовнішня небезпека. З метою протистояти можливому вторгненню потенційного ворога в Середньому Подністров'ї споруджується ціла система оборонних укріплень – городищ. На окремих пам'ятках проводилися археологічні розкопки експедиціями на чолі з М. І. Артамоновим[1], О. А. Спіциним[2], Г. І. Смирновою[3], Ю. В. Болтриком[4] та ін. Зокрема увага вчених, у свій час, була звернута до Григорівського[5], Рудковецького[6], Немирівського[7], Северинівського[8] городищ, на деяких інших виконувалися розвідкові роботи. Були отримані важливі відомості з життя регіону тої пори. Проте, це були лише перші кроки у вивченні найдавніших подільських фортифікацій.

Археологічною експедицією Кам'янець-Подільського національного університету проводилися обстеження городища, розташованого в селі Городиська Дунаєвецького району Хмельницької області. Ця пам'ятка лише побіжно згадується в літературі[9] і археологічні розкопки на ній не проводилися. Мета цієї статті в тому, щоб довести до широкого кола шанувальників старовини результати експедиційних пошуків на городищі.

Пам'ятка розташована на високому плато, що прилягає до правого берега річки Ушиця (рис. 1). Місце для спорудження городища вибране досить вдало, воно мало надійні природні захисти з двох сторін. Зі сходу його прикривав глибокий (до 100 м) річковий каньйон із крутими схилами. З півдня – обривистий яр, по дну якого протікає невеликий струмок (права притока р. Ушиці). Південно-східний, під трикутний край плато, мисовидно видовжується і ніби втискається між ці два природні утворення. Вразливим залишався тільки напільний північно-західний напрямок. Тут і було зведено складну розгалужену систему фортифікацій, де зараз простежується, як мінімум, чотири лінії оборони.

Розташовані наступним чином. Плато помітно понижується у південному й східному напрямках, а потім різко переходить у крутий спуск в сторону р. Ушиці та струмка (рис. 2). Найбільш внутрішня (умовно перша) лінія укріплень зведена на плато за 95 м від того місця, де розпочинається крутизна. Вона представляє собою дугоподібний вал завдовжки 90 м, який своїми кінцями виходить на схили. З внутрішнього боку вал малорельєфний, хоча його контури читаються досить виразно. Зовнішня сторона виглядає більш респектабельно. Тут зберігся рів, грунт з якого був використаний для насипання самого валу. Сучасна висота валу разом із ровом сягає 3 м на північному відрізку й посту-

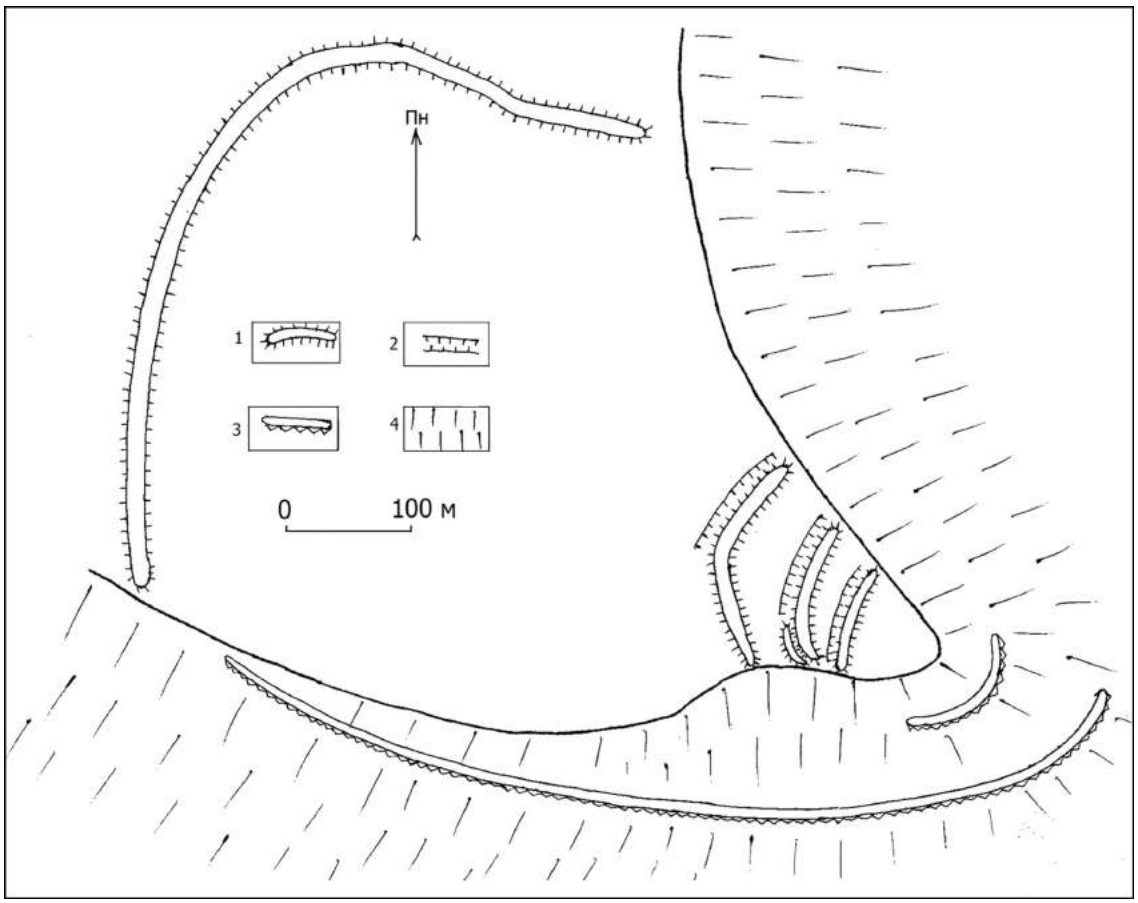

Рис. 2. Схематичний план укріплень с. Городиська:
1 - вал; 2 - рів; 3 - ймовірні укріплення на схилі; 4 - схил.

пово понижується до 1 м – на південному.

Метрів за 40 західніше паралельно першій розташована друга оборонна лінія протяжністю 140 м, а шириною в основі до 20 м. Рів, який був з напільної сторони, повністю заплив і ледве простежується. Висота валу різна: 2-4 м, у південній частині доходить до 5 м і далі (за 25 м до кінця) понижується і повністю нівелюється. У цьому місці, очевидно, був в'їзд на городище, який прикривав додатковий невеликий вал. Ширина цього в'їзду на вершині валу до 4,5 м, нижче по валу він вужчий. За 50 м північніше від нього зафіксоване ще одне пониження валу, яке можна вважати резервними воротами. Тут висота насипу не перевищує 1 м.

Приблизно за 80 м західніше від другої оборонної лінії збудована третя. Вона помітно нижча. Північний відрізок валу зберігся на висоту до 1 м, потім, продовжуючись у південному напрямку, він поступово збільшується до 1,5-2 м. Ширина основи валу близько 8-10 м. На віддалі 130 м вал майже прямий, але далі різко повертає на південний схід і простежується ще на 100 м. По цій його стометрівці прорізана сільська дорога. Перед валом видно сліди рову шириною до 20 м і глибиною до 0,9 м.

Четверта смуга фортифікацій найдовша. Зведено її за 340 м від – третьої (якщо міряти по східному краю плато). Вал зі слідами рову розорюється. Шири-

на його основи місцями доходить до 50 м, а висота до 0,5-1,9 м. Спочатку він на відрізку 480 м робить кілька зигзагів у південно-західному та західному напрямках, після чого переходить у дорогу і метрів через 300 виходить на сільські городи, а через них прямує до обриву плато в його південній точці. Загальна

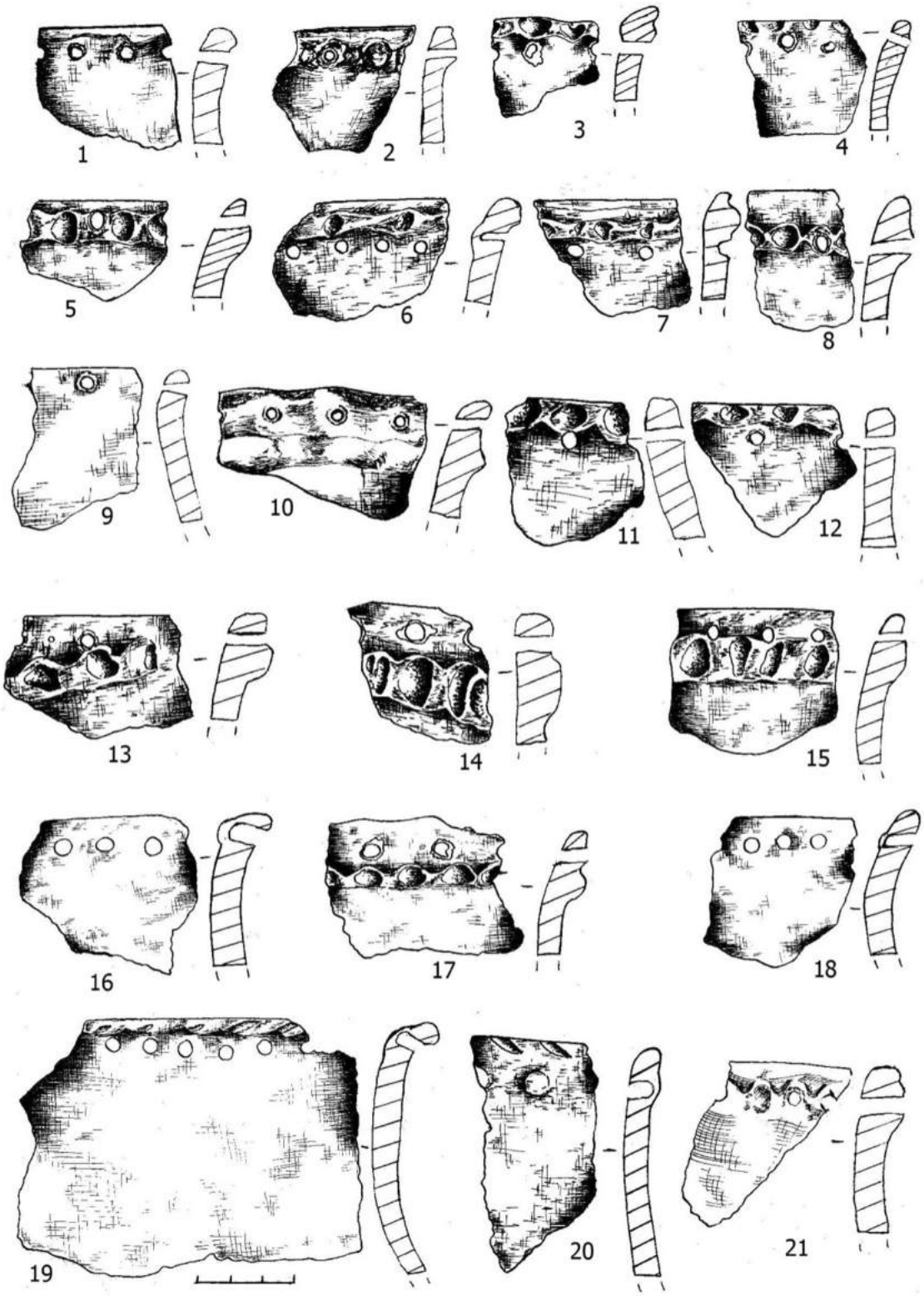

Рис. 3. Кераміка скіфського часу з городища.

протяжність цих укріплень наближається до 1 км. На західній ділянці валу прорито бульдозером новий проїзд. Тут виступають потужні шари випаленої глини з вкрапленнями вугілля, окремими каменями. Каміння присутнє і у насипах другого і третього валу, але його небагато. Таким чином, загальна площа, обмежена всіма укріпленнями, дорівнює майже 30 га.

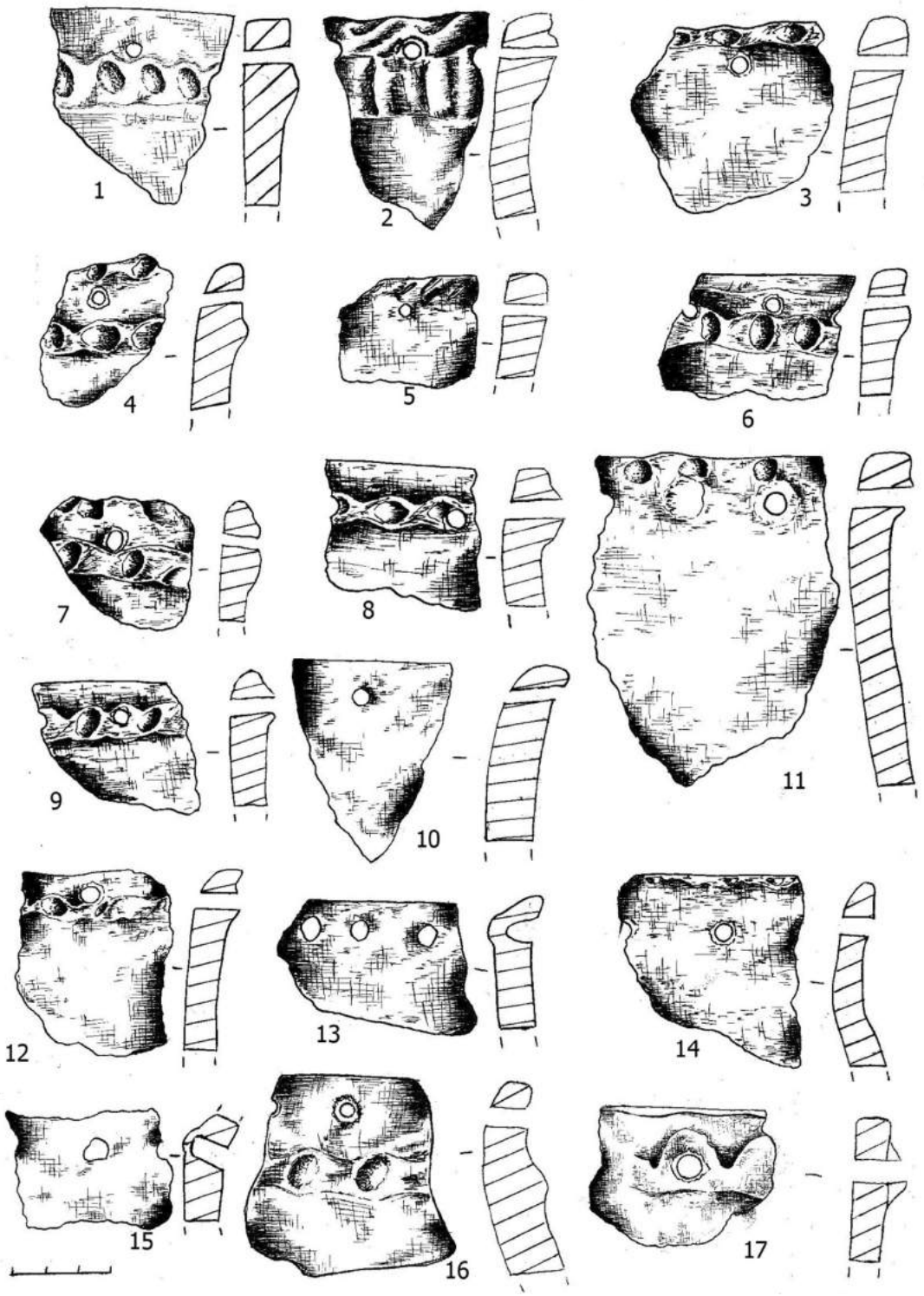

Рис. 4. Кераміка скіфського часу з городища.

Слід зазначити, що на цій території є ще ряд невисоких валоподібних насипів. Чи входять вони до системи фортифікацій, чи є результатом обвалування селянських наділів, сказати важко без спеціальних досліджень.

Більш впевнено, але не без застережень, можна говорити про ймовірні укріплення на обривистому схилі, що підпирає плато з південного і південно-

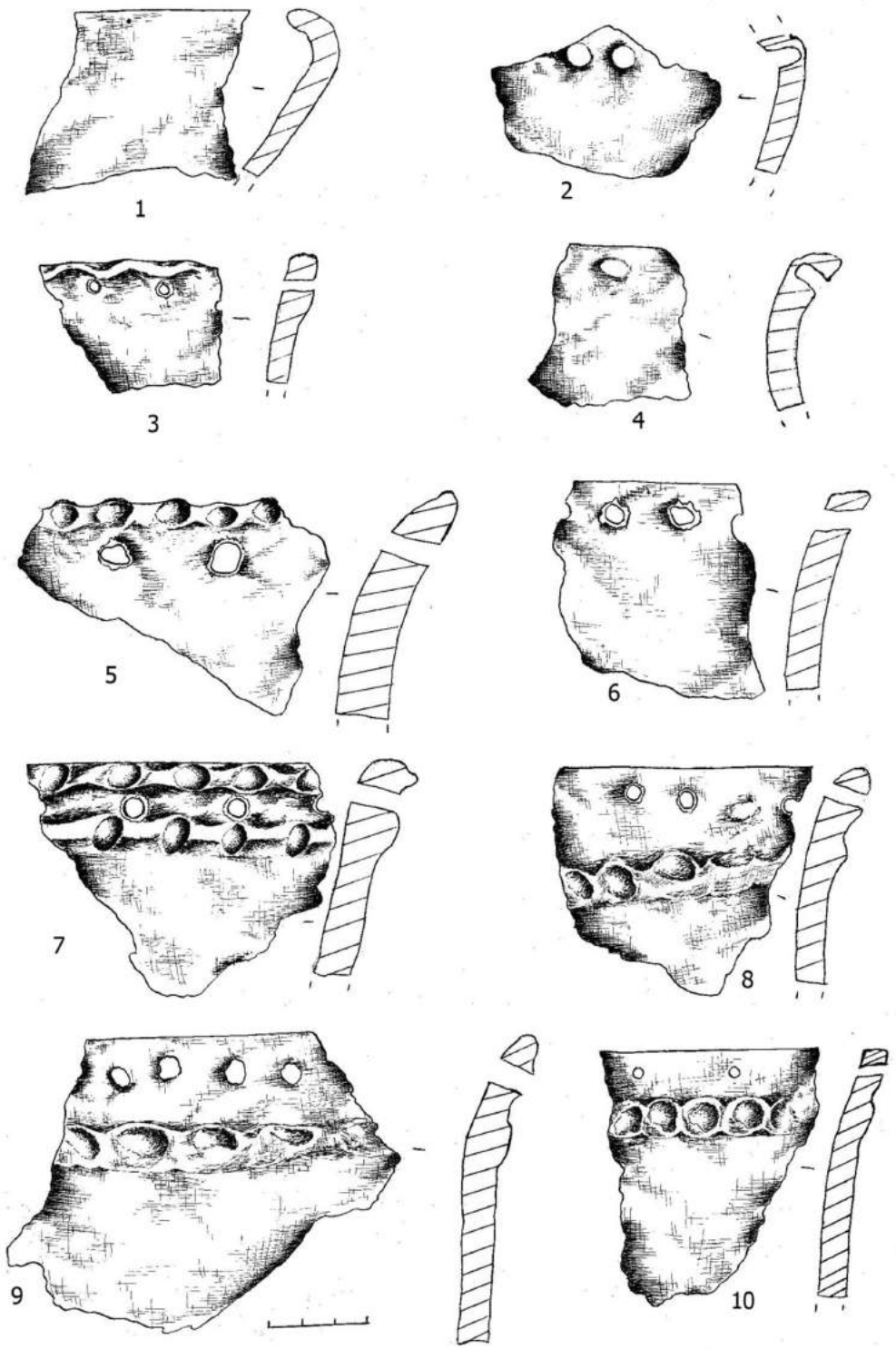

Рис. 5. Кераміка скіфського часу з городища.

східного боку. Цей напрямок, здавалось би, мав гарантований природний захист. І на більшості городищ у таких місцях ніяких захисних споруд не робили. На Городиськах, треба гадати, ситуація була іншою. Долиною річки Ушиці, яка здавна була густо заселена, пролягав важливий сухопутний шлях, який сполу-

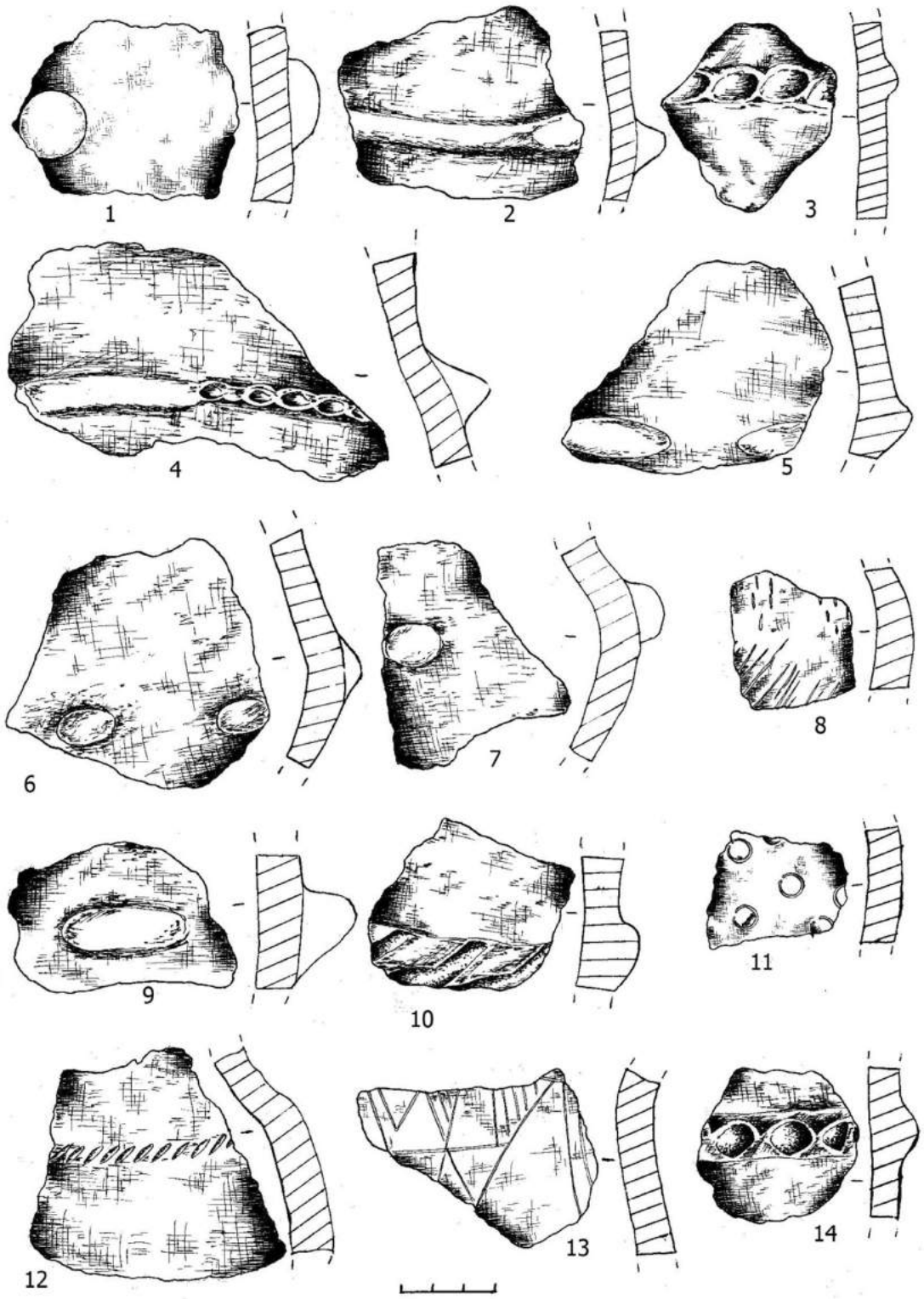

Рис. 6. Кераміка скіфського часу з городища.

чав, розташовані тут, населені пункти. Ним завжди міг скористатися ворог і непомітно підкрастися до городища. Для запобігання цьому, очевидно, було вирішено підсилити цю сторону. Значна крутизна (30-45 градусів) аж ніяк не сприяла збереженню захисних споруд. Зараз на схилі простежується дві лінії, які нагадують вал. Одна проходить за 50-80 м від краю плато. З її внутрішнього боку вал зарівнений і має вигляд неширокої площадки, яка тягнеться дугою метрів на 100, відповідно до контурів плато і самого схилу, зовні він читається дуже добре. Друга лінія розміщена майже у підніжжі схилу. Вона розпочинається внизу (на східному відрізку) і, продовжуючись на захід метрів на 700, непомітно піднімається по схилу до плато туди, де виходить південний кінець фортифікацій четвертої лінії (не виключено, що в давнину вони змикалися). На східному відрізку її внутрішня сторона заплила грунтом, а зовнішня – стрімка, висотою до 4-5 м. В той же час західний відрізок її представляє собою рів завглибшки 1-1,3 м, по обох боках якого простежується вал заввишки 0,5-0,6 м. Правда, місцеве населення донедавна використовувало цю лінію як дорогу. Чи мала ж вона у свій час оборонне значення ще слід з'ясувати.

Завдяки такому поєднанню природних і людських зусиль виникла потужна фортеця, яка функціонувала тривалий час. Культурний шар городища яскраво представлений артефактами епохи раннього заліза і Руської держави. Судячи по плануванню фортифікаційної системи і розмірам самої пам'ятки, можна вважати, що основні укріплення були побудовані на першому етапі її існування і використані у руський час. Зараз на території городища розміщене сучасне село. Давні нашарування на всій площі пам'ятки інтенсивно руйнуються. Шурфовка на північній ділянці городища показала, що культурний шар, потужністю до 0,45 м, залягає на глибині 0,20-0,25 м. За розповідями місцевих жителів під час різних сільськогосподарських чи будівельних робіт нерідко траплялися давні людські захоронення, викопувалась маса глиняного череп'я, кісток тварин тощо. Підйомний матеріал, переважно уламки битого посуду, зустрічається повсюдно, що підтверджує щільну заселеність у ті часи всієї території городища. Тому, очевидно, не випадково до нас із глибини віків доходять оригінальні перекази про місто, яке було на місці нинішнього села. В. Антонович, перебуваючи на Поділлі за розпорядженням статистичного комітету у 1873 р., в одному з донесень Миньковецької волості зустрів цікаву легенду. Народна пам'ять через віки донесла відомості про розбійного козака Солудивого Буйняка[10], який, серед інших, зруйнував і місто, де нині знаходиться село Городиська. Це зайвий раз свідчить, що городище було, у свій час, важливим адміністративним, ремісничим, торговим, культурним центром. Це відбилося навіть в теперішній назві села, яка походить від давньоруського слова: «град»-«город» – Городиська.

Зупинимося коротко на характеристиці кераміки, знайденої на городищі. Уламки кераміки епохи раннього заліза, або точніше т.з. скіфського часу, представлені різними категоріями. Чи не найбільший відсоток складають горщики банковидних форм. Діаметри їх в місці вінчика здебільшого коливаються в

межах 18-22 см (рис. 3), але бувають і більші з масивними товстими стінками (рис. 4, *10, 11, 16*).У них майже прямі (з легким розширення посередині висоти) стінки, ледь нахилений назовні, а інколи вертикально поставлений, вінець з різними елементами оздоблення. Найпростішими із них були наскрізні про-

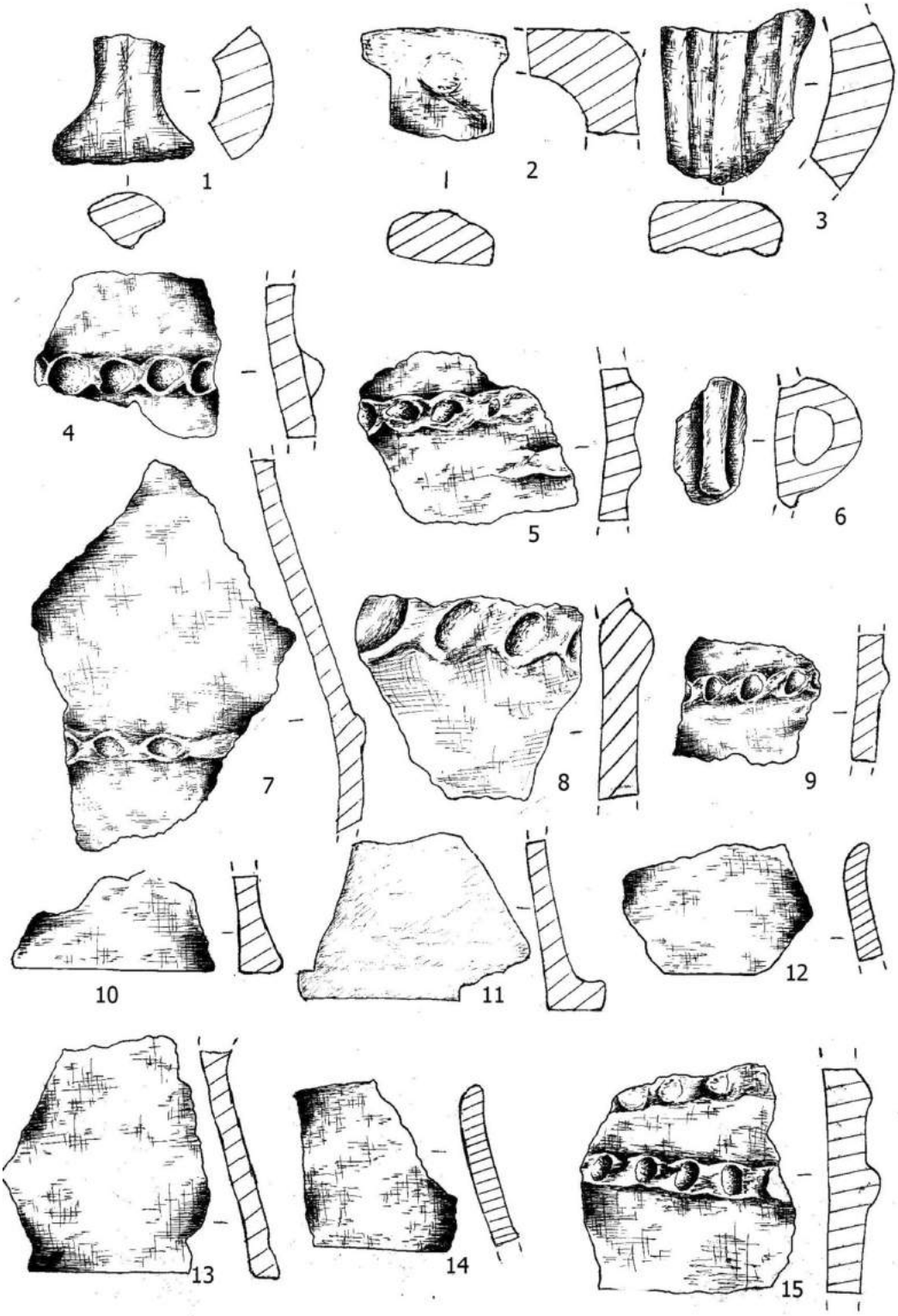

Рис. 7. Кераміка скіфського часу з городища.

коли, зроблені по краю круглим стержнем діаметром 3-6 мм (рис. 3, *1, 9*). Проколи можуть доповнюватися неглибокими пальцевими вдавленнями по зовнішньому краю вінця (рис. 3, *3, 4;* 4, *3, 11, 14;* 5, *3*) або косими нарізками, виконаними гострим знаряддям (рис. 4, *5*). Втім, найчастіше зустрічається орнаментація вінець проколами в поєднанні з розчленованим пальцями валиком. Останній відносно проколів може розташовуватися вище (рис. 3, *6, 7, 12*) чи нижче них (рис. 3, *10, 13, 14, 15, 17;* 4, *1, 4, 6*) і навіть проходити на одній лінії з ними (рис. 3, *2, 5, 8, 21*; 4, *8, 9, 11, 17*). Самі ж проколи, як правило, наносилися із зовнішнього боку, але відомі випадки, коли ця операція виконувалася із середини. Зрідка по вінцях робилися не проколи, а наколи, коли стержень заглиблювали приблизно на половину товщини стінки і з протилежного боку видавлювалися невеликі гульки (рис. 3, *6, 16, 18, 20;* 5, *4*). Нанесення таких наколів на горщики практикувалося в одних випадках з внутрішньої сторони, в інших – із зовнішньої. Такі посудини особливого поширення набувають у VII–VI ст. до н.е. практично по всьому українському лісостепу[11].

Інша серія керамічних знахідок відноситься до розряду корчаг. Це округлобокі посудини із відігнутими назовні вінцями, прикрашеними проколами, а по найбільш розширеній частині тулуба шишковидними виступами. Зовнішня сторона їх підлощена, внутрішня – загладжена, колір – коричневий, сіро-коричневий, чорно-сірий, тісто – з помітними домішками дрібного піску і шамоту. Черепок на зламі коричневий, хоча іноді це забарвлення може бути двотриколірне (сіро-чорно-коричневе). Шишки на тулубі наліпні. Вони мають різні форми: сосковидні (рис. 6, *7*), бугоркоподібні (рис. 6, *6*), круглі діаметром до 2,5 см (рис. 6, *1*), овальні, згруповані по два, три наліпи (рис. 6, *5*), великі овальні наліпи, витягнуті на 5-6 см (рис. 6, *9*). Буває, що шишковидні виступи з'єднуються між собою суцільним гладким валиком (рис. 6, *2*). Є фрагменти корчаг, у яких здвоєні виступи зв'язані розчленованим валиком (рис. 6, *4*). Один з уламків прикрашений товстим валиком, розділеним глибокими косими вдавленнями, виконаними знаряддям подібним до тонкої дощечки (рис. 6, *10*). Єдиний черепок належить посудині, яка була густо декорована кільцевидним штампом (рис. 6, *11*). Трапляються корчаги чорного кольору зовні і коричневого всередині, оздоблені косими прокресленими лініями, розташованими паралельно одна до одної (рис. 6, *8*) і лініями, що утворюють трикутники із пустими та заштрихованими полями, які широкою смугою розташовуються на тулубі (рис. 6, *13*). Окремі вироби цього типу відрізняє невисокий відтягнутий валик, розчленований косими насічками (рис. 6, *12*) чи нависаючий назовні ві-нець з насічками і наколами (рис. 3, *19*). Корчаги, подібні гордиським, відомі на пам'ятках Подністров'я і за його межами[12].

Розповсюдженими на городищі були горщики, які за їхньою формою прийнято називати тюльпановидними. У них стрункіший, порівняно з банковидними посудинами, корпус у 30 см і більше висоти, трохи відхилений назов-ні вінець і злегка розширений тулуб. Орнаментальна частина залишається в основному без змін. Зустрічаються ті ж розчленовані валики і проколи по вінцях

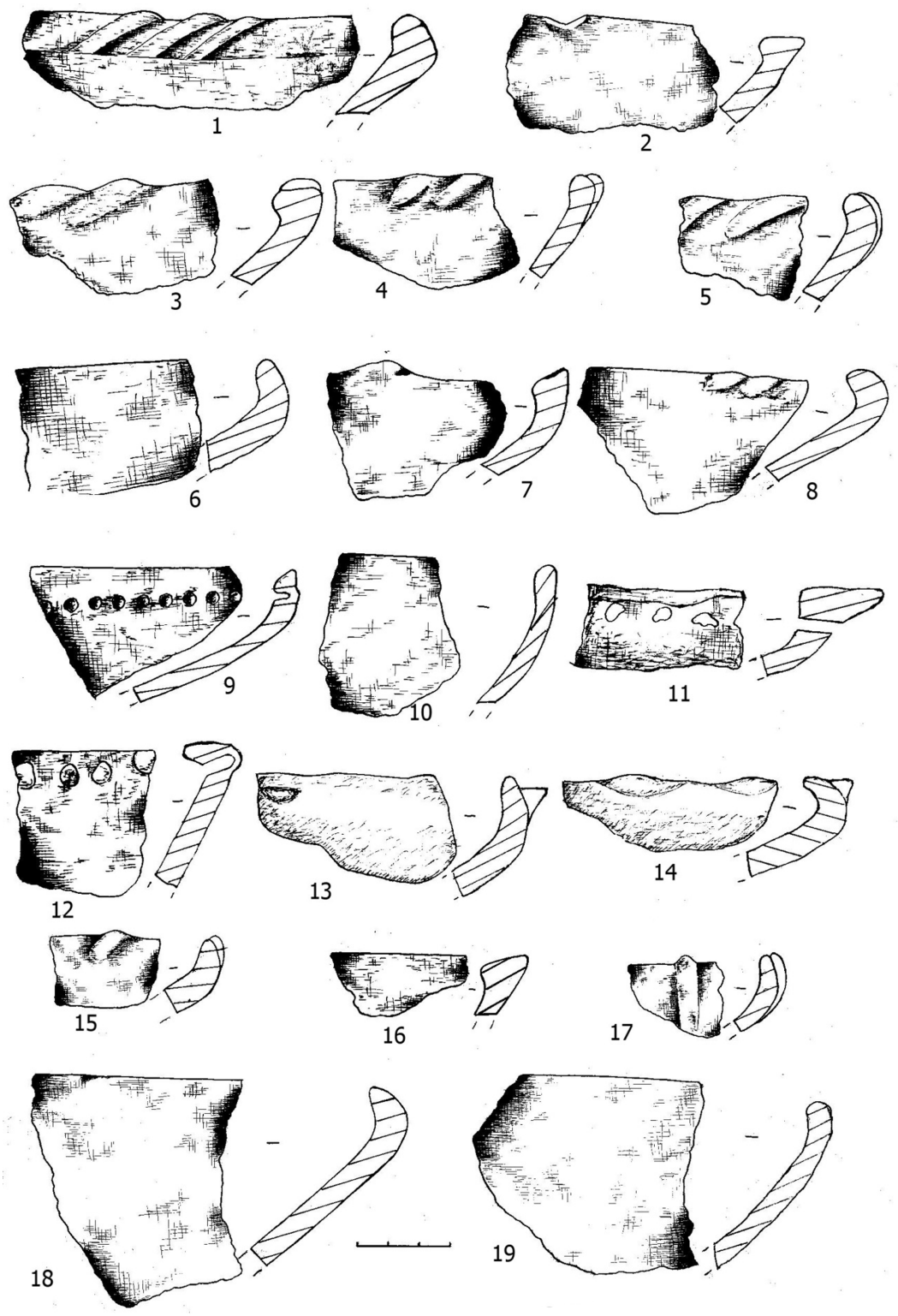

Рис. 8. Кераміка скіфського часу з городища.

(рис. 5, *5-10*), защіпи. Проте, є горщики,які мають розчленований валик по тулубу (рис. 6, *3, 14*; 7, *4, 7, 9*), інколи досить масивний (рис. 7, *8*). На деяких горщиках кінці валика заходять один за одний (рис. 7, *5, 15*), але в більшості випадків вони з'єднуються. Вироби таких форм і декору більше характерні для передскіфських старожитностей та не є виключенням і для ранньоскіфських[13].

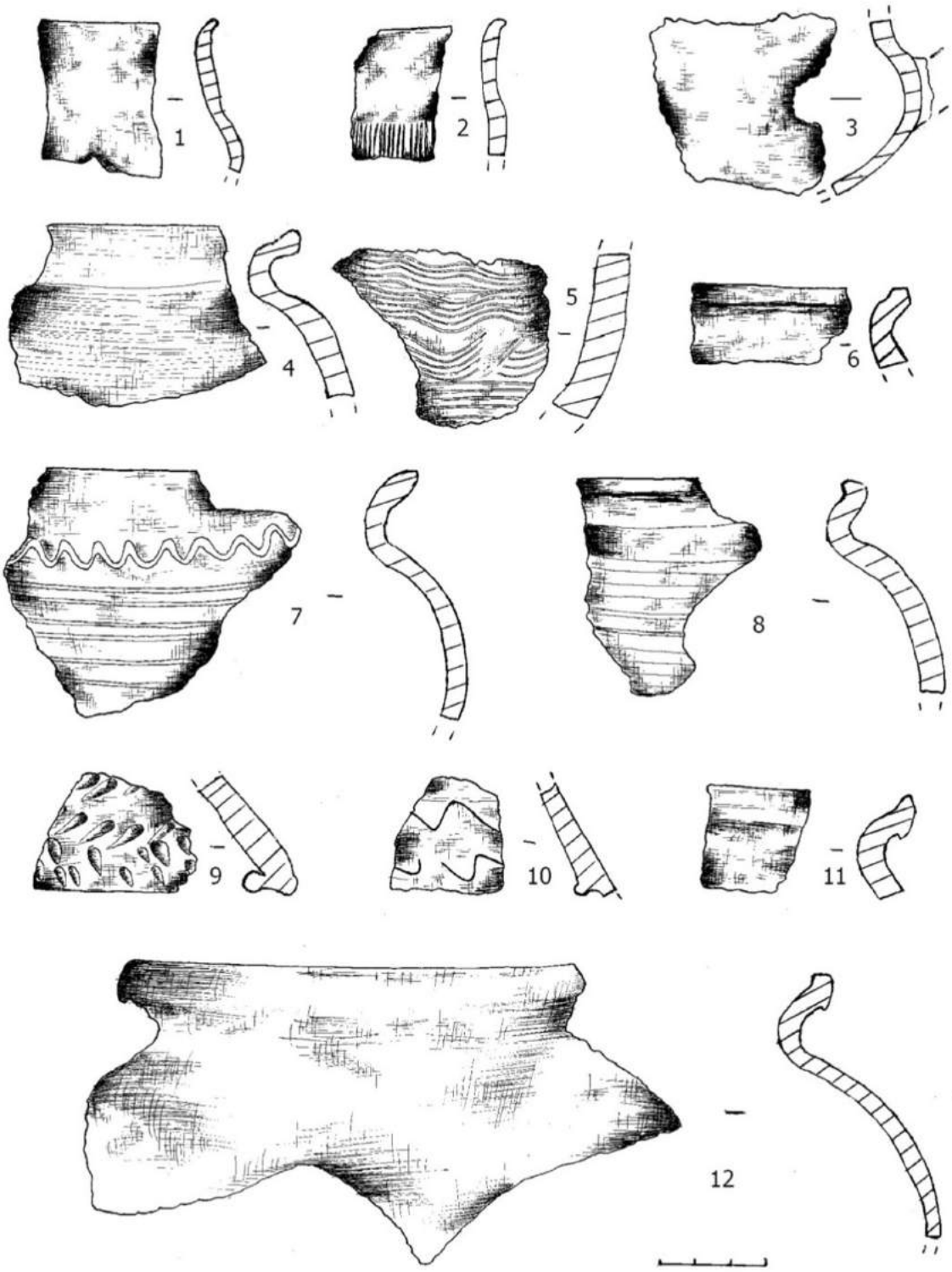

Рис. 9. Зразки кераміки скіфського (1-3) та давньоруського часу (4-12) з городища.

Серед керамічних виробів з городища значне число належить мискам. Це в основному посудини з конусовидним корпусом, плоским дном, із завернутим до середини вінцем різноманітного профіля і прикрашення. Поверхня лощена, сіро-чорно-коричневих відтінків. Край вінчика оформлявся заокруглено (рис. 8, *1, 4, 5, 6, 10, 19*), був в перерізі близьким до трикутника (рис. 8,

16), або у вигляді широкої горизонтальної стрічки (рис. 8, *2, 11*). Серед них є форми без будь-яких ознак декору (рис. 5, *1*; 8, *6, 10, 18, 19*). Але частіше трапляються миски, у яких по колу вінця проходять, розташовані на певній віддалі одні від одних, два-три короткі наліпні косі валики (рис. 8, *1, 3-5, 8, 15*). Іноді валики бувають вертикальні (рис. 8, *17*). Окремі посудини мають по зовнішній стороні горизонтальний рядок гульковидних виступів, отриманих шляхом витиснення із середини (рис. 5, *2*; 8, *9, 12*), або наскрізних проколів (рис. 8, *11*). Деякі вироби декоровані по вінцю, звернутими назовні, пелюстковидними виступами (рис. 8, *7, 13, 14*). Окрім цих є миски, або як їх ще називають фруктовниці, на піддоні. Ця деталь надає виробам елегантних, вишуканих форм. Піддони, залежно від величини посуду, варіюють розмірами. Вони мають вигляд кільцевидної підставки, розширеної донизу, нижній край якої може потовщуватися (рис. 7, *10, 13*) і набирати навіть форму манжети (рис. 7, *11*).

На пам'ятках, аналогічних нашому городищу, керамічні колекції представлені значною кількістю виробів, які прийнято називати черпаками і кубками (їх відрізняє наявність ручки у черпаків). Але у Городиськах такої продукції гончарного ремесла вкрай мало. Трапилося лише декілька уламків вінець, які могли належати і черпакам і кубкам. Вони засвідчують те, що це були невеликі округлобокі посудини. У них виділена шийка, відігнутий назовні або прямий вертикальнийвінчик (рис. 9, *1-3*). Один фрагмент прикрашений нарізними лініями (рис. 9, *2*). Черпаки репрезентовані уламками ручок (рис. 7, *1-3*) і корпусу (рис. 9, *3*). Одні з них мали виступи у верхній частині (рис. 7, *2*), інші – оздоблені канелюрами (рис. 7, *3*).Аналогії мискам, черпакам і кубкам також відомі на пам'ятках, згаданих вже вище.

Із знахідок руського культурного пласта цікавою виявилась залізна коса-горбуша доброї збереженості[14]. Але в основному матеріали епохи Руської держави рясніють уламками горщиків, виготовлених на гончарному колі. Трапляються фрагменти посудин різноманітних пропорцій із заглибленим орнаментом по верхній частині тулуба (рис. 9, *4-12*). Такі форми розповсюджені на давньоруських старожитностях Поділля, Волині та суміжних територій XII–XIII ст.[15].

Отже, можна впевнено говорити, що городище було впливовим, багатофункціональним центром регіону протягом і першого, і другого періодів свого існування. Характер культурного шару та масштаби його поширення свідчать, про значну динамічність життя на городищі, значний розвиток ремесел, інтенсивні політичні і торгові зв'язки з близькими і далекими сусідами. Городище було складовою частиною єдиної Середньо-дністровської смуги оборони в добу раннього заліза[16].Є досить серйозні підстави вважати, що на площі, оточеній укріпленнями, не тільки проживало населення, а й знаходився його некрополь. Таке поєднання трапляється дуже рідко. Видно для цього були вельми вагомі соціальні чи політичні причини. На жаль, ступінь руйнації пам'ятки, із-за дії різних факторів, з кожним роком наростає і є реальна загроза повного її знищення. Тому перед археологами стоїть невідкладне завдання негайно розпочати її дослідження.

Примітки:

[1] Артамонов М. И. Археологическиеисследования в южной Подоли в 1952–1953 гг. / М. И. Артамонов // КСИИМК. –1955. – № 59.– С.113-115.

[2] Спицын А. А. Скифы и Гальштат / А. А. Спицын // Сборник археологических статей поднесенных А. А. Бобринскому в день 25-летия председательства его в Археологической Комиссии. – С-Пб. – 1911. – С.155-168.

[3] Смирнова Г. И. Севериновское городище (по метериалам Юго-Подольской экспедиции 1947–1948, 1953 гг. / Г. И. Смирнова // АСГЭ. – 1961. – №2. – С. 87-103.

[4] Болтрик Ю. Садиба на південно-західній частині Северинівського городища (за матеріалами 2009–2012 рр.) / Ю. Болтрик, І. Марцін, О. Шелехань // Археологія, фортифікація України. Зб. матеріалів. – Кам'янець-Подільський. – 2014. – С.84-92.

[5] Смирнова Г. И. Материальная культура Григоровского городища: (К вопросу о формировании чернолесско-жаботинских памятников) / Г. И. Смирнова // АСГЭ. – Л. – 1982. – С.60-72.

[6] Гуцал А. Ф. Рудковецьке городище і перший похід скіфів у Придністровський лісостеп / А. Ф. Гуцал // Давня і середньовічна історія України (історико-археологічний збірник). – Кам'янець-Подільський. – 2000. – С. 69-79.

[7] Смирнова Г. И. Немировское городище – общая характеристика памятника VIII–VI вв. до н.э. / Г. И. Смирнова // Археологія. – 1996. – № 4. – С. 67-84.

[8] Смирнова Г. И. Севериновское городище …. – С. 87-103.

[9] Сецинский Е. Археологическая карта Подольской губернии // Труди XI археологического съезда. – М., 1901. – Т. 1. – С. 284-290, 285-286; Гуцал А. Ф. Городища скіфського часу на Дунаєвеччині / А. Ф. Гуцал // Тези доповідей республіканської наукової конференції «Дунаївці: їх роль і місце в історії Поділля». – Дунаївці, 1993. – С.25-26; Гуцал В. А. Коса-горбуша з с. Городиська / В. А. Гуцал, В. П. Мегей // Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків подій. Збірник науково-краєзнавчих праць. – Київ-Дунаївці-Кам'янець-Подільський, 2000. – Вип. II. – С. 79-83; Маярчак С. Городища IX–XIII ст. Лівобережжя Середнього Подністров'я у межах Хмельниччини / С. Маярчак // Фортеця: збірник заповідника «Тустань»: на пошану Михайла Рожка. – Львів: Камула, – 2009. – С. 284-290; Маярчак С. Городище у с. Городиська на р. Ушиці / С. Маярчак // Археологія, фортифікація Середнього Подністров'я. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Кам'янець-Подільський: Медобори, 2011. – С. 66-69.

[10] Антонович В. Подольская легенда о Буняке / В. Антонович // Київська старовина. – К. – 1892. – Т.XXXVII. – С.444-445.

[11] Смирнова Г. И. Новые данные о поселении у с. Долиняны (по матеріалам раскопок 1977–1978 гг.) / Г. И. Смирнова // АСГЭ. – 1981. – № 22. – рис. 2,1-3; Ковпаненко Г. Т. Памятники скифской эпохи Днепровского Лесостепного Правобережья / Г. Т. Ковпаненко, С. С. Бессонова, С. А. Скорый.– К: Наукова думка, 1989. – С. 57, рис. 10, 16-19; Крушельницька Л. І. Чорноліська культура Серед-

нього Подністров'я / Л. І. Крушельницька. – Львів, 1998. – С.92. – Рис. 53,1-4.

[12] Кашуба М. Т. Раннеежелезо в лесостепи между Днестром и Сиретом (культура Козия-Сахарна) / М. Т. Кашуба // Stratumplus. – 2000. – № 3.– С. 241-488. – Рис. XIII, 6; Sulimirski T. Scytowie na zachodniem Podolu / T. Sulimirski. – Lwow. – 1936. –Tab. XVII, 10-12.

[13] Тереножкин А. И. Передскифский период на Днепровском Правобережье / А. И. Тереножкин. – К: Издательство академии наук УССР. – 1961. – Рис. 36,2; Мелюкова А. И. Памятники скифского времени Лесостепного Среднего Поднестровья / А. И. Мелюкова // МИА. – 1958. – № 64. – С. 5-102. –Рис. 2, 1; Шрамко Б. А. Бельское городище скифской эпохи (город Гелон) / Б. А. Шрамко. – К.: Наукова думка, 1987. – С. 180; Белозер В. Комплексы раннего железного века у с. Козлов на Среднем Днестре / В. Белозер, А. Могилов, С. Скорый // Tyragetia, serienouă, vol. IV [XIX], nr. 1, Arheologie. IstorieAntică. Chişinău. – 2010. – S. 149-174. – Рис. 7, 1.

[14] Гуцал В.А. Коса-горбуша …. – С. 79-83.

[15] Винокур І. С. Літописний Губин XII–XIII ст. Болохівська земля / І. С. Винокур, О. І. Журко, В. П. Мегей, В. І. Якубовський. – Київ – Кам'янець-Подільський – Хмельницький – Старо-костянтинів. – 2004. – Вип. І. – 207 с.

[16] Гуцал А.Ф. Середньодністровська оборонна лінія епохи раннього заліза / А. Ф. Гуцал // Матеріали XI Кам'янець-Подільської краєзнавчої конференції. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2004. – С.115-119.

Anatolij Gutsal. The ancient fortress in the village Horodyska. *Middle Podnistrovia since ancient time shasplayedanimportantroleint hepolitical, economic and cultural life of Europe. Especially notice ableismanifestedfromthebeginningoftheEarly Iron Age, when number of population has in creased dramatically, risen to a higher levelagri culture, in creased various kind sof communications with the outside world and significantly increased external danger. In order to resist a possible invasion potential enemy in the Middle Podnistrovia built a whole system of defensive fortifications – settlements. Are known they are on the Dniester and the territories adjacent to it. In some monuments archaeological excavations conducted expeditions led by M. I. Artamonov, O. A. Spitsyn, H. I. Smyrnova, Yu. V. Boltryk and others.*

Archaeological expedition of Kamenetz-Podolsk National University were investigated hillfort, located in the village Horodyska, district of Dunaivtsi, Khmelnitsky region.

The monument is located on a high plateau, adjacent to the right bank of the river Ushytsya and covers an area of about 30 hectares. Location selected for the construction of the hillfort quite well, it had a reliable natural protection. From the side was built by complex an extensive system of fortifications, which is now can be traced at least four lines of defense. The cultural layer of the settlement clearly presented artifacts of the early iron and Kievan Rus. Now the settlement is located a modern village, with all the inherent human settlements, infrastructure: buildings, roads, gardens and more. Ancient layers on the entire area attractions intensively destroyed. Hoisting material, mainly fragments of broken dishes, found everywhere, confirming the dense population of the time in the whole territory of the hillfort.

Already on preliminary data we can confidently say that the hillfort played an important role as an administrative, agricultural and cultural center for the region and the first and second periods of its operation.

Key words: *Horodyska, hillfort, early Iron Age, Old Rusperiod, ceramics, defense works, rampart, moat.*

Отримано: 17.09.2015 р.

УДК 94(477)«10»

Олександр Баженов

ХРИСТИЯНСЬКЕ ХРАМОВЕ БУДІВНИЦТВО В ДАВНЬОРУСЬКІЙ ДЕРЖАВІ У X–XI ст.

Олександр Баженов. Християнське храмове будівництво в Давньоруській державі у X–XI ст. *У статті розглядається церковне (храмове) будівництво в Київській Русі у X–XI ст., що було пов'язано з проникненням та утвердженням християнства. На прикладі побудови культових споруд, у першу чергу храмів, з'ясовується формування церковно-адміністративного устрою.*

Визначено й аргументовано два періоди розвитку церковного будівництва: 1) перша половина X–XI ст. – час становлення християнства на Русі та початок централізованого спорудження храмів і монастирів; 2) XII–XIII ст. – розвиток місцевого культового будівництва в удільних центрах та єпархіях Русі. Проте в статті приділено увагу насамперед розгляду першого етапу.

На основі джерел аналізуються початки спорудження християнських храмів задовго до офіційного Хрещення Русі, їх роль та значення в розбудові нової віри, становленні християнських єпархій та церковного кліру.

Ключові слова: *Київська Русь, християнство, церква, церковне будівництво, храм, собор, єпархія, митрополит.*

Александр Баженов. Христианское храмовое строительство в Древнеруськом государстве X–XI вв. *В статье рассматривается церковное (храмное) строительство в Киевской Руси X–XI вв., которое было связано с проникновением и утверждением христианства. На примере построения культовых сооружений, в первую очередь храмов, выясняется формирование церковно-административного уклада.*

Определенны и аргументированы два периода развития церковного строительства: 1) первая половина X–XI ст. – время становления христианства на Руси и начало централизованного сооружения храмов и монастырей; 2) XII–XIII ст. – развитие местного культового строительства в центрах уделов и епархиях Руси.

На основе источников анализируются начала сооружения христианских